

sameznikovo težko prilagajanje novim razmeram, temveč je orisal tudi njegove strategije, ki so mu omogočile življenje med včasih (zanj, po metodologiji pa posledično še komu) rigoroznimi družbenimi normami. O teh slednjih pa ve strokovna javnost veliko več kot o njihovem dejanskem vplivu na posameznika in na skupnost, v kateri je živel. Naj na koncu malce špekulativno dodam le, da bi se lahko ena izmed teh strategij imenovala tudi melanholija. Tako je naslovnica z "Melencolia I" Albrechta Dürerja prav simboličen vstop v pričujočo raziskavo.

Dragica Čeč

Igor Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo : Politični mozaik 1860-1918. Študentska založba, Ljubljana 2003, 386 strani.

V zadnjih nekaj letih je prof. ddr. Igor Grdina izdal kar nekaj knjig,¹ ki so med zgodovinarji vzbudile veliko zanimanja, ter so bile deležne nemalo priznanja. Grdina se od ostalih slovenskih zgodovinarjev razlikuje predvsem po tem, da so njegovi teoretični pogledi na zgodovino izhodišče njegovega zgodovinskega dela. Zgodovinska dela si prizadeva pisati v okviru svojih miselnih modelov o zgodovini in zgodovinskega dela. Zato vsakemu (potencialnemu) bralcu Grdinovih knjig toplo priporočam, naj pred začetkom in nato še po koncu branja natančno prebere predgovore, v katerih med drugim utemeljuje teoretične zasnove svojih zgodovinskih pripovedi. Kdor pa bi se hotel še bolj temeljito poglobiti v njegove misli, mora prebrati zbirko njegovih zgodovinskih razprav iz knjige *Poti v zgodovino*.

Razmišljajoči zgodovinarji so se znova in znova spraševali o pravem razmerju med objektivnimi in subjektivnimi platmi zgodovinskega dela. Ali zgodovinska resnica sploh obstaja? Lahko govorimo o zgodovinskih dejstvih ali samo o interpretacijah? Potekajo zgodovinska dogajanja po točno določenih vzrokih in posledicah ali le naključno? Lahko zgodovinar preteklost presoja nepristransko ali vedno le pristransko? Je zgodovina torej pretežno objektivna znanost ali subjektivna veda?

Pri iskanju odgovorov na ta večna vprašanja teorije zgodovinskega dela se Grdina dobro zaveda, da zgodovina ni (stroga) objektivna znanost, kajti objektivnosti ni mogoče doseči.² Ker jezik ni le komunikacijsko sredstvo, temveč je predvsem sredstvo označevanja dejanskosti, je dejanskost mogoče spoznati, razumeti in opisati samo skozi jezik.³ Tudi zgodovinarji so kot vsi ostali ljudje pri spoznavanju (zgodovine) navezani na jezik,⁴ zato je njihova analiza dejanskosti vedno samo analiza jezikovnih dejstev, ki so le interpretacije dejanskosti.⁵ Zgodovinarjevo delo je

¹ Grdina, Igor: Od rodoljuba z dežele do meščana. Ljubljana: Studia humanitatis, 1999. Grdina, Igor: Vladarji, lakaji, bohemi. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001. Grdina, Igor: Ipavci: Zgodovina slovenske meščanske dinastije, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001; 2. pregledana izdaja 2002. Grdina, Igor: Poti v zgodovino. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. Grdina, Igor: Slovenci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860-1918. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

² Grdina, Igor: Poti v zgodovino, str. 11.

³ Prav tam, str. 23-25.

⁴ Prav tam, str. 34.

⁵ Prav tam, str. 30.

razumevanje in opisovanje človeškega sveta v času.⁶ Pri tem poskuša zgodovinar nekdanja dogajanja racionalno razumeti. Za vsak pretekli pojav hoče najti razlog in mu določiti posledico. Vendar ima sleherni pojav nešteto vzrokov in posledic, zaradi česar se bo vsak zgodovinar lahko vedno odločil za druge vzroke in posledice.⁷ Zgodovinar pri tem ne more biti nevtralen.⁸ Glede na povsem različne izkušnje duha ima vsak zgodovinar svojo lastno vednost oziroma spomin. Zgodovinar tako s svojo vednostjo spremeni vsak pretekli pojav dejanskosti, ki ga hoče razumeti in opisati.⁹ Zato tudi zgodovinarjeva podoba nekdanjosti ne more biti nevtralna.¹⁰ Tako imenovano objektivno stališče je samo trenutno večinsko mnenje o dejanskosti. Z nepristranskostjo se lahko zgodovinarji resnici sicer poskušajo čim bolj približati, vendar je nikoli ne morejo neovrgljivo predpisati.¹¹ Ker nobena sodba o minulosti ne more biti dokončna, tudi ni mogoče določiti zgodovinskih zakonov, ki povzemajo bistvo dejanskosti in naj bi nam dejanskost omogočali razumeti vnaprej.¹² Iz teka zgodovine je sicer mogoče izluščiti določene konstante, ki jih čas sicer spremeni, vendar jih ne predrugači.¹³ Vsaka deterministična in univerzalistična struktura dejanskosti se naposled izkaže za začasno.¹⁴ Tako se je v sedanjem postmodernem svetu tudi mišljenje preteklosti v okviru družbe kot funkcionalne in systemske celote izkazalo za samo interpretativni referenčni okvir. Prav zaradi tega se Grdina dobro zaveda, da zgodovinarjevo delo ne bo nikoli končano.¹⁵

Z zagovarjanjem teh subjektivističnih stališč se je Grdina kot mnogi drugi zgodovinarji znašel pred na prvi pogled nerešljivim problemom: zgodovinarji po eni strani zgodovino nujno dojemajo subjektivno, vendar si po drugi strani zgodovino prizadevajo prikazati čim bolj objektivno. Tako tudi Grdina dobro ve, da nekdanja dogajanja podaja osebno¹⁶ in da je pri zgodovinopisju prav tako kot pri pesništvu treba uporabljati tudi domišljijo,¹⁷ vendar hkrati tudi dobro ve, da je za razliko od pesništva zgodovina ugotovljiva in dokazljiva z metodologijo temeljnih zgodovinskih znanosti¹⁸ in je tako zgodovinopisje znanstveno preverljivo v svojih izjavah.¹⁹ V resnici obe ti plati zgodovinopisja nista nezdržljivi, temveč sta le dve plati iste medalje, kajti v današnjem svetu "resnica ni več metafizična kategorija ali dogmatična postavka, /.../ ampak adekvaten opis in razumevanje dejanskosti."²⁰ V okviru takšne filozofije zgodovine je za Grdino prav zgodovinopisje bistveni del zgodovinske vede, navsezadnje celo razlog njenega obstoja. Ker zgodovine ni izven pripo-

6 Prav tam, str. 25.

7 Prav tam, str. 13.

8 Prav tam, str. 18.

9 Prav tam, str. 15, 45.

10 Prav tam, str. 18.

11 Prav tam, str. 11, 21.

12 Grdina, Igor: Na poti k zgodovini onstran koncepcije družbe. V: Peter Štih in Bojan Balkovec (ur): Regionalni vidiki slovenske zgodovine: Zbornik referatov XXXI. Zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 115. Glej še: Grdina, Igor: Na poti k zgodovini onstran koncepcije družbe. V: Zgodovinski časopis, 2004, št. 1-2, str. 143.

13 Grdina, Igor: Poti v zgodovino, str. 69.

14 Prav tam, str. 48.

15 Grdina, Na poti k zgodovini onstran koncepcije družbe, str. 115-123.

16 Grdina, Poti v zgodovino, str. 22,

17 Prav tam, str. 20.

18 Prav tam, str. 21.

19 Prav tam, str. 20.

20 Prav tam, str. 25.

vedi,²¹ je za zgodovino ključnega pomena prav "dejstvo, da je zgodovina pri predstavitvi svojih dognanj navezana na historiografsko pripoved"²².

Zgodovinopisje ne pozna samo veliko raziskovalnih tem, temveč tudi različne pristope k njihovi obravnavi.²³ Grdina v svoji zadnji knjigi *Slovenci med tradicijo in perspektivo* obravnava politično zgodovino Slovencev med leti 1860 in 1918. Pri obravnavi te teme se je odločil uporabiti zgodovinopisni pristop, ki naj bi ustrezal temeljnemu izhodišču knjige, po katerem "je v življenju komajkaj neizogibnega, malo logičnega in nič nujnega. Knjiga je konceptualizirana v obliki polifonične pripovedi o ljudeh, ki so pustili bolj ali manj jasne "prstne odtise" na vratolomnih serpentinah slovenskega političnega življenja. V njej prihaja do izraza prepletanje historiografske imaginacije, spomina in kriticizma: beseda je prepuščena *protagonistom, opazovalcem in interpretom*."²⁴

Grdina je torej s pomočjo individualistične zgodovine hotel prikazati indeterministično politično zgodovino (posameznih) Slovencev. Pri tem je izhajal iz prepričanja, da življenjske poti posameznikov ni mogoče verodostojno razložiti in zares pravilno razumeti v okviru vnaprej določljivih struktur, kajti ravnanje vsakega posameznika je lahko zelo edinstveno.²⁵ Hkrati se dobro zaveda, da je usoda posameznikov lahko odvisna tudi od agregatov, sistemov, struktur in matric. Vendar so to le sektorsko omejene fakticite, ki ne determinirajo človekovega ravnanja.²⁶ Grdinova knjiga potemtakem "ne pripada ne determinističnim ne voluntarističnim [intencionalističnim] historiografskim paradigmam, marveč poskuša zediniti dobre pla(s)ti obojih."²⁷

Knjiga Igorja Grdine se brez dvoma odlikuje prav zaradi večplastnega prikaza usod nekaterih posameznikov, ki so oblikovali slovensko preteklost. Ker je pri tem besedo namenoma prepuščal "protagonistom, opazovalcem in interpretom", se pripoved v veliki meri naslanja prav na njihove dnevnike (Anton Bonaventura Jeglič, Evgen Lampe) in spomine (Fran Šuklje, Ivan Hribar, Josip Vošnjak, Josip Serbec). Seveda so bili tudi takratni protagonisti in opazovalci pri opisovanju dejanskosti subjektivni. Zlasti na pisce spominov niso vplivale le njihove predhodne izkušnje in njihovo takratno dožemanje dogodkov, temveč še veliko bolj njihove kasnejše življenjske izkušnje. Povsem razumljivo je, da pomanjkljivi človeški spomin ni nezmožljiv, zato lahko avtor v svojih spominih zapiše tudi banalne napake, ki na sam potek zgodovinske pripovedi nimajo prav nobenega vpliva, kot je npr. napačen datum²⁸ ali časovno neustrezno označevanje ljudi.²⁹ Veliko bolj problematično pa

²¹ Grdina, Igor: Problem literarnega zgodovinopisja na Slovenskem. V: Zgodovina za vse, 1994, št. 1, str. 60, 66.

²² Grdina, Poti v zgodovino, str. 45.

²³ Prav tam, str. 45.

²⁴ Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo*, str. 10.

²⁵ Grdina, *Ipavci*, str. 8-9.

²⁶ Grdina, *Na poti k zgodovini onstran koncepcije družbe*, str. 119.

²⁷ Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo*, str. 10.

²⁸ Šuklje v svojih spominih navaja, da je nemški liberalni poslanec Ernst Plener v državnem zboru govoril 17. aprila 1888. Ta datum v svoji knjigi navaja tudi Grdina, čeprav je iz stenografskih zapisnikov državnega zbora razvidno, da je imel Plener svoj govor dan kasneje. Glej: Šuklje, Franjo: *Iz mojih spominov*, 1. del. Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo, 1926, str. 155. Grdina, Igor: *Slovenci med tradicijo in perspektivo*, str. 96. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahre 1888, X. Session, VII. Band, Wien, 1888, str. 7698-7761.*

²⁹ Grdina tako navaja dolg citat iz spominov Josipa Serbeka, v katerih Serbec za sredo oktobra 1878 napačno označi Hermanna Goedel-Lannoya kot državnozbornega poslanca, kar je slednji postal

je, da se spomini vedno nanašajo na avtobiografovo identiteto. Ta v spominu obdrži le tisto, kar je bilo zanj pomembno in predvsem to, kar je pomembno za njegovo soočanje s sedanostjo. Zato moramo še posebno paziti, da piscu spominov ne verjamemo na prvo besedo in njegove trditve enostavno prepisemo ali nekritično povzamemo.³⁰

Tudi spomini so samo imaginacije z večjo ali manjšo mero kriticizma in vsak protagonist in opazovalec se nam naposled razkrije le kot goli interpret. Ker je tako katera koli pripoved o preteklosti imaginacija, ima prav historiografska imaginacija zaradi svoje znanstvene preverljivosti prednost pred spomini sodobnikov. Podobno velja za vse druge zgodovinske vire, tudi za tako imenovane "primarne" zgodovinske vire. Zgodovinski viri ne morejo govoriti sami zase. Šele zgodovinar po svoji subjektivni presoji odbere zanj čim bolj ustrezne vire in jih s pomočjo historiografske imaginacije organizira v celoto dokazov, s katerimi argumentirano zagovarja svojo interpretacijo preteklosti.

Končni rezultat zgodovinarjevega dela je interpretacija trenutno aktualne zgodovinske dejanskosti. Zato bi moral zgodovinar čim več svoje pozornosti posvetiti prav interpretaciji obravnavanega zgodovinskega problema. Dobro znanstveno zgodovinsko delo ne bi smelo biti le golo navajanje niza zgodovinskih virov, temveč predvsem njihova zavestna interpretacija. Zato bi morali zgodovinarji dela svojih kolegov soditi predvsem glede na teze, s katerimi ti zagovarjajo svojo interpretacijo. Pomanjkljivo navajanje vira ali celo napačen zapis datuma in imena so sicer očitna površnost, ki se zaradi nenatančnega pisanja prikradejo v skoraj vsako zgodovinsko delo,³¹ toda dokler te napake ne omajajo bistva avtorjeve interpretacije, so samo drugorazredne napake. Šele intenzivna znanstvena diskusija o različnih interpretacijah zgodovinskih pojavov³² bo zgodovinarjem omogočila, da se bomo nedvoumno zavedali subjektivnosti lastnega raziskovalnega dela. Zgodovinarji bomo lahko pisali resnično indeterministično zgodovino šele takrat, ko se bomo začeli povsem zavedati relativnosti lastnih interpretacij. Grdina se tega prav dobro zaveda, saj o svoji knjigi pravi, da se odreka "ambiciji biti "poročilo brez preostanka" /.../. Zadovoljuje se s položajem enega od verodostojnih opisov še ne povsem zaprašene *dejanskosti*. /.../ Knjiga je posvečena prihajajočim iskalcem časa /.../ - z željo, da bi razumeli več in bolje."³³

Po mojem mnenju nam resnično indeterministično zgodovino ne bo nikoli

šele na državnozbornskih volitvah julija naslednje leto. Primerjaj: Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo, str. 73; Sernec, Josip: Spomini, Celje: Osrednja knjižnica, 2003, str. 25, op. 25.

³⁰ Grdina npr. na str. 89 iz Šukljetovih spominov navaja, kako je Šuklje leta 1889 v državnem zboru obračunal z nemškonalcionalnim poslancem Armandom Dumreicherjem in mu "enkrat za vselej sapo zaprl". Dumreicher v naslednjih letih v državnem zboru res ni več govoril o slovenskem nacionalnem vprašanju, vendar mu glede te problematike Šuklje še zdaleč ni "sapo zaprl". V naslednjih letih je Dumreicher v svoji zelo odmevni publicistični dejavnosti uporabljal presenetljivo podobne argumente kot jih je že pred tem predstavil v državnem zboru. Primerjaj: Šuklje, Franjo: Iz mojih spominov, 1. del, str. 159-160, 200-203; Sutter, Berthold: Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897, 1. Band. Graz, Köln: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1960, str. 110-111.

³¹ Tudi sam sem zaradi časovne stiske pri pisanju doktorata in kasnejšega "površinskega" pregledovanja svojega besedila avstrijskega finančnega ministra Brucka preimenoval v Bacha. Pančur, Andrej: V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Celje: Zgodovinsko društvo, 2003, str. 142.

³² O rezultatih znanstvene diskusije si bomo lahko ustvarili primerno mnenje samo v primeru, če bomo zgodovinarji tudi dosledno navajali besedila avtorjev, ki jih kritiziramo. Grdina na žalost kritiziranih zgodovinarjev ne poimenuje vedno osebno. Primerjaj: Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo, str. 14 op. 2.

³³ Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo, str. 10-11.

uspelo prikazati samo na podlagi izbora ustreznega zgodovinopisnega pristopa. Vsak takšen izbor je odvisen še od obravnavanih zgodovinskih virov, od bralcev, za katere besedilo pišemo in namena, zaradi katerega smo se sploh odločili pisati. Poleg tega se determinističnemu in objektivističnemu načinu razmišljanja ne moremo izogniti, pa naj se še tako zelo trudimo. Kljub relativnosti svojega razumevanja dejanskosti si je subjektivni človek le-to vedno poskušal razlagati čim bolj objektivno, kajti le tako lahko sploh živi v kaotičnem svetu nedeterminističnih naključij. Vsaka razlaga sveta okoli nas je redukcija komplicirano soodvisnih dogajanj na določen skupni imenovalc. S tem v svoje razumevanje sveta vnašamo red. Današnji postmoderni človek se od svojih predhodnikov razlikuje le po zavesti, da je njegovo razumevanje dejanskosti le eno od mnogih, čeprav je nato vsako njegovo nadaljnje ravnanje pogojeno z objektivnostjo njegovega pogleda na svet. Naj si zgodovinar še tako zelo prizadeva prikazati zgodovino zunaj okvira vnaprej določljivih struktur, bo njegova razlaga navsezadnje vedno potekala prav v okviru zgodovinsko ustvarjenih struktur. Seveda te strukture niso večno veljavni, temveč le časovno omejeni univerzalni zakoni. Le-te pa povsem zavestno zapisuje tudi Grdina.³⁴

Zgodovinarji prav vseh različnih zgodovinopisnih pristopov sicer zgodovino vedno interpretirajo subjektivno, vendar pri tem nujno uporabljajo objektivistična in deterministična interpretativna orodja. Zato bi se znanstvena kritika morala osredotočiti na rezultate teh interpretacij. Glavni povod za pisanje te recenzije je prav moje prepričanje o spornosti ene od osrednjih Grdinovih tez, ki se kot rdeča nit vleče skozi vso njegovo knjigo. V epigrafu na začetku knjige je citiral misel Nicolasa-Sébastienia Rocha de Chamforta: "Edina zgodovina, ki je vredna zanimanja, je zgodovina svobodnih ljudstev; zgodovina ljudstev, ki so podložna despotom, je le zbirka anekdot."³⁵ Nato je na koncu knjige ob opisu razglasitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 v Ljubljani tudi zapisal: "Slovensko popotovanje skozi čas se je tedaj vsaj na posameznih sektorjih življenja preobrazilo iz *anekdote v zgodovino*."³⁶

Grdina torej nakazuje, da so Slovenci v času habsburške vladavine živeli v nesvobodni državni ureditvi. Zelo negativno mnenje ima predvsem o političnem življenju v habsburški monarhiji in o njegovi demokratičnosti: "Latentne absolutistične tendence so se v dunajski politiki nedvomno kazale vse do razpada podonavskega imperija."³⁷ Po njegovem mnenju je posamezna obdobja absolutističnega vladanja v avstrijski polovici habsburške monarhije omogočal 14. člen decembrske ustave, ki je določal, "da lahko ministrski svet sam izdaja zakone, če institucije državnega zbora ne bi delovale."³⁸ Avstrijske vlade so se tega člena posluževale

³⁴ Vsako subjektivno povzemanje je seveda mogoče drugače interpretirati. Dober primer je Grdinova misel: "V epohi meščanov se dežele pač niso osvajale zato, da bi dobile svobodo in neodvisnost, ampak zato, da bi postale prostor kolonialne ekspanzije in izkoriščanja. Moč države se je kazala z obvladovanjem čim večjega prostora." Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo, str. 71. V resnici je bilo ekonomsko izkoriščanje samo eden od vzrokov za osvajanje kolonij v 19. stoletju. Ekonomsko gledano večina kolonij sploh ni bila pomembna za matične države. Te so osvajale kolonije tudi iz želje po širjenju evropske civilizacije, krščanstva in vladavine zakona. Hkrati so z zunanjo ekspanzijo hoteli vzbuditi domača patriotska čustva in omiliti socialne napetosti v matični državi.

³⁵ Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo, str. 7.

³⁶ Prav tam, str. 366.

³⁷ Prav tam, str. 32.

³⁸ Prav tam, str. 32.

zlasti v času pogostih parlamentarnih kriz po letu 1897, ko so parlamentarne stranke z obstrukcijami onemogočile normalno delovanje parlamenta. V teh primerih je bil parlament razpuščen in vlade so lahko s pomočjo 14. člena ustave vsaj na nekaterih bistvenih sektorjih državnega življenja kar uspešno uveljavljale svojo voljo.³⁹

Do parlamentarnih kriz je prišlo zaradi hudih mednacionalnih sporov. Zaradi politizacije množic, ki so razumeli le udarna gesla, so bili ti spori vse globlji in širši,⁴⁰ zato demokratizacija nikoli ni prerasla v pravo vladavino (večine) ljudstva. Po drugi strani je demokratizacijo zavirala še večinoma konservativna politična elita in dvor,⁴¹ na čelu s cesarjem Francom Jožefom. Zanj prebivalci monarhije niso bili (samo) državljani, ampak (tudi) podaniki. On je svojim narodom podelil ustavno ureditev, toda vodenje države je hotel pridržati zase. Pri vladanju je hotel imeti odločilno besedo in je sam določal interese cesarstva.⁴² Ministri obeh polovic habsburške monarhije "niso bili odgovorni državnemu zboru, temveč samo cesarju. Resda si niso mogli privoščiti prehudih izrazov nezaupanja v parlamentu, toda poraz pri glasovanju ali dveh ni nujno vodil k njihovi demisiji."⁴³

Le redke vlade, ki so se opirale na zanesljivo parlamentarno večino, so lahko funkcionirale kot parlamentarne vlade, npr. vlada Alfreda Windischgrätza (1893-1895) in Kazimirja Badenija (1895-1897).⁴⁴ Ostale vlade so bile v prvi vrsti cesarske. Cesarski minister je bil tudi ministrski predsednik Eduard Taaffe (1879-1893), ki si je prizadeval zagotoviti odločilni vpliv vladarja na upravljanje države.⁴⁵ Njegova vlada je bila odgovorna samo monarhu.⁴⁶ Suverenu ni smel nihče nasprotovati, on je bil poslednja instanca in ključni faktor odločanja.⁴⁷ Ker so generalno politično usmeritev avtoritarno določali ministri in krona, so se parlamentarci vse manj zavzemali za koristi države in vse bolj za koristi volivcev. Te so skušali očarati z nepopustljivostjo in z najrazličnejšimi koncesijami.⁴⁸ Po drugi strani si je Taaffe politično podporo pridobil z dajanjem obljub in s podeljevanjem služb in podobnih uslug. Njegov način vladanja se je izkazal za tako uspešnega, da so ga vse do prve svetovne vojne poskušali posnemati tudi drugi predsedniki vlad. S podeljevanjem gospodarskih koncesij je narode poskušal pomiriti tudi Ernest Körber (1900-1904), toda za zadovoljitev želja vseh narodov je bilo premalo denarja.⁴⁹ Tudi uveljavitev splošne in enake volilne pravice ni prinesla pričakovane pomiritve med narodi, temveč je zaradi drobitve politične moči še dodatno oteževala uvajanje kakršnih koli sprememb. Nacionalne kompromise je bilo mogoče doseči le v "obrobnih" deželah - na Moravskem in v Bukovini.⁵⁰

Grdina si je tako negativne predstave o avstrijski državni ureditvi oblikoval na podlagi poljudne Bledove biografije o Francu Jožefu in Taylorjeve knjige o habs-

39 Prav tam, str. 111, 189.

40 Prav tam, str. 96, 110-111.

41 Prav tam, str. 77.

42 Prav tam, str. 78-79, 106.

43 Prav tam, str. 78.

44 Prav tam, str. 106.

45 Prav tam, str. 75, 98.

46 Prav tam, str. 120.

47 Prav tam, str. 92.

48 Prav tam, str. 99.

49 Prav tam, str. 95, 110, 112-113.

50 Prav tam, str. 111.

burški monarhiji. Angleški original te knjige je izšel že leta 1948, slovenski prevod pa leta 1956. Taylorjevo pesimistično videnje habsburške monarhije pri Grdini najbolj očitno pride do izraza, ko dosežke avstrijske demokracije komentira s citatom iz Taylorjeve knjige: "Navsezadnje se je za globoko utemeljeno izkazala nepri-zanesljiva sodba /.../ Williama Ewarta Gladstona, da na "celem zemljevidu /sveta/ ni /mesta/, na katerega morete postaviti prst in reči: Tu je Avstrija naredila nekaj dobrega."⁵¹

Novije zgodovinske raziskave so takšne enostranske sodbe že dodobra ovrgle. Pri Grdinovi interpretaciji avstrijske državne ureditve so sporne že nekatere njegove temeljne predpostavke. 14. člen decembrske ustave tako sploh ni mogel omogočati absolutističnega vladanja. Z njim je lahko vlada od parlamenta le začasno prevzela zakonodajne pristojnosti. Zakonodajni akti izvršne oblasti so imeli veljavo le do ponovnega sklica parlamenta, ko so jih morali poslanci v zakonodajnem postopku potrditi ali zavreči. Poslanci so jih nato brez večjih ugovorov tudi potrdili, kar kaže na to, da bi jih poslanci brez večjih problemov sprejeli tudi v primeru, če bi parlament normalno zasedal. Obenem izvršna oblast s prevzemom zakonodajnih pristojnosti ni smela spreminjati državnih ustavnih zakonov, trajno obremeniti proračuna in prodati državnega premoženja. Zato je npr. lahko vlada sprejela proračun s pomočjo s 14. člena samo v primeru, če je pri tem dobesedno prepisala proračunske postavke iz prejšnjega leta.⁵² Glede proračunskih izdatkov, ki so se v tem času podobno kot v vseh modernih državah hitro povečevali, je bila tako izvršna oblast povsem odvisna od zakonodajne oblasti.

Grdina tudi napačno predpostavlja, da so bili ministri odgovorni samo cesarju. Ker sta morala zakonodajne akte podpisati tako monarh kot pristojni minister, je bil minister pravno (ne pa politično) odgovoren parlamentu. Ker je lahko ministre nastavljal in odstavljaj le monarh, parlament ministru sicer ni mogel izreči nezapupnice, lahko pa je proti njemu podal ministrsko obtožbo.⁵³ Cesar in ministrski svet sta lahko samo tedaj vladala v nasprotju z voljo parlamenta, če nista bila odvisna od zakonodajnih pristojnosti parlamenta. Te pa niso bile malenkostne. Monarh je imel bolj ali manj proste roke pri zunanji politiki in vojski, na vseh drugih področjih so bila za zakonodajo pristojna ustrezna predstavniška telesa. Nobeni vladi se ne bi uspelo dolgo časa obdržati na oblasti, če ne bi imela podpore v parlamentu. Celo tako zelo slavljena cesarska vlada Eduarda Taaffeja je morala npr. na zahtevo parlamentarne večine proti svoji izrecni volji nazadnje pristati na sprejem precej bolj radikalne prve obrtne novele.⁵⁴

Prav zaradi svojega individualističnega pristopa k obravnavanju zgodovine je Grdina precenil (negativni) vpliv in moč nekaterih posameznikov na proces demokratizacije v Avstriji. Glavni razlog za omejeno delovanje parlamentarnega sistema in s tem za nepopoln razvoj demokracije je bil prav mnogonacionalen značaj te države. Nepomirljivi mednacionalni boji in drobitev interesnih in političnih sil so

⁵¹ Prav tam, str. 101-102.

⁵² Primerjaj: Hasiba, Gernot D.: *Das Notverordnungsrecht in Österreich (1848-1917)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985.

⁵³ Brauner, Wilhelm: *Die Verfassungsentwicklung in Österreich 1848 bis 1918*. V: Rumpler, Helmut in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 211.

⁵⁴ Ebert, Kurt: *Die Anfänge der modernen Sozialpolitik in Österreich*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, str. 115-161.

prav v procesu demokratizacije onemogočale stabilnost parlamentarnih vlad. Nadstrankarske vlade so bile v teh razmerah pravzaprav nujnost.

Vendar to še ne pomeni, da je bil avstrijski parlamentarni sistem nedemokratski. Navsezadnje je bila avstrijska polovica habsburške monarhije pred prvo svetovno vojno ena od evropskih državnih tvorb s splošno moško volilno pravico vsaj na državni ravni, medtem ko v nedvoumno demokratični Veliki Britaniji vsi moški še niso imeli volilne pravice. Podobno kot v Avstriji je tudi nemški cesar imenoval ministre, ki so bili odgovorni samo njemu, vendar je parlament kljub temu sčasoma vseeno pridobival na vplivu. V Evropi je imela splošno (moško) volilno pravico in obenem samo parlamentu odgovorno vlado le Francija, toda v tem primeru je bila ravno popolna odvisnost vlade od parlamenta odgovorna za hitro menjavanje vlad. Pred prvo svetovno vojno je bila v veliki večini držav parlamentarna demokracija sicer zaželen, vendar povsod tudi negotov cilj. V Veliki Britaniji ga je npr. kljub njeni najdaljši parlamentarni tradiciji resno ogrožalo nerešeno irsko vprašanje ter zunajparlamentarni boj sufražetk in sindikatov.

V primerjavi z ostalimi evropskimi državami izgledi za demokratičen razvoj v Avstriji v letih pred prvo svetovno vojno vsekakor niso bili brezupni, kajti avstrijski državni ustroj je izkazoval tudi precejšnjo sposobnost prilagajanja, ne le na državni, temveč še bolj na deželni in lokalni ravni. Prav tako ne smemo pozabiti, da so bile zakonodajna, izvršna in sodna oblast strogo ločene, da je pravna država delovala, da je bila zasebna lastnina zaščiten in da se je vpliv in pomen civilne družbe večal. Čeprav torej Avstrija ni bila parlamentarna demokracija, je bila v tedanjih razmerah vseeno precej demokratična država.

Na koncu bi rad še enkrat poudaril, da bi morali zgodovinarji manj pozornosti posvečati samim načinom historične razlage in bi morali glavnino svoje pozornosti posvetiti različnim interpretacijam zgodovine. Zato moramo dobro poznati tudi argumente ostalih zgodovinarjev, jih ovreči, sprejeti ter navsezadnje revidirati. Grdina bi preprosto moral upoštevati vsaj nekatere sodobne zgodovinske raziskave, ki poudarjajo tudi pozitivne aspekte avstrijske državne ureditve.⁵⁵ Seveda ni nujno, da se z njimi povsem strinja, vendar jih mora v vsakem primeru vsaj argumentirano zavreči, če ne že vsaj delno sprejeti in s tem prilagoditi svoje interpretacije. Navsezadnje ni še prav nič zamujenega, kajti "dobro knjigo ustvari navdih, odlično pa naredijo korekture."⁵⁶

Andrej Pančur

⁵⁵ Med drugim: Cohen, Gary B.: *Neither Absolutism nor Anarchy : New Narratives on Society and Government in Late Imperial Austria*, *Austrian History Yearbook*, 1998, str. 37-61. Höbelt, Lothar: 'Well-tempered Discontent'. *Austrian Domestic Politics*. V: Cornwall, Marc (ur.): *The Last Years of Austria-Hungary*, Exeter: University of Exeter Press, Revised and expanded edition, 2002, str. 47-74. Sutter, Berthold: *Probleme einer österreichischen Parlamentsgeschichte 1848 bis 1918*. V: Rumpler, Helmut in Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 1. Teilband, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 541-568.

⁵⁶ Grdina, *Non finito*, samozaložba, 2004, str. 127.